

DOI: <https://doi.org/10.31318/2786-8877.6.2023.291321>

ГНАТИШИН О. Є.

Львівська національна музична академія імені М. В. Лисенка. Доктор мистецтвознавства, доцент, доцент кафедри загального та спеціалізованого фортепіано (Львів, Україна).

Hnatyshyn, Oksana. Mykola Lysenko Lviv National Music Academy. Doctor of Arts, Associate Professor, Associate Professor at the Department of General and Specialized Piano (Lviv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1878-8214>

© Гнатишин О. Є., 2023.

**ЄВРОПЕЙСЬКА МУЗИКОЛОГІЧНА ДУМКА
В НАУКОВІЙ СПАДЩИНІ ПЕТРА СОКАЛЬСЬКОГО
(ДО 190-РІЧЧЯ ВІД ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)**

**EUROPEAN MUSICOLOGICAL THOUGHT
IN THE SCIENTIFIC HERITAGE OF PETRO SOKALSKY
(TO THE 190TH ANNIVERSARY OF THE BIRTH)**

Петро Петрович Сокальський — одна з найвидатніших постатей в історії української науки про музику, один із її фундаторів. Він першим в Україні розпочав систематичні наукові дослідження в галузі народної музики усної традиції. В умовах засилля італійської, французької, німецької культури, русифікації інтелігенції спеціальна музично-аналітична праця публіциста, композитора і громадського діяча П. Сокальського («Руська народна музика великоруська і малоруська в її будові мелодичній і ритмічній і відмінність її від основ сучасної гармонічної музики», 1888) стала інтелектуальним вибухом. На тлі рецензій, хронік театрального і концертного життя, дилетантських описів творчості окремих українських композиторів авторства представників широкого кола інтелігенції вперше в науці про музику з'явилася фундаментальна праця з аналітичним

опрацюванням будови народної музики. Тема дослідження, підходи до неї, форми і методи аналізу відповідали провідним тенденціям західної науки, а концептуальні ідеї поставили значною мірою *під впливом* визнаних праць західно-європейських учених спорідненої тематики *або внаслідок* їх критичного аналізу.

Так, характерна для європейської науки другої половини XIX століття тенденція до осмислення розвитку світу в генетично-еволюційному аспекті спричинила появу в українській науковій думці розуміння історії української музики як багатовікового явища. Недарма свою теорію П. Сокальський вибудував під впливом еволюціонізму, що передбачав єдиний для всього людства культурний вектор розвитку, послідовність культурно-історичних епох. Звідси концепція фазовості в розвитку мелодики з вказівкою на три головні епохи в еволюції окремих елементів музики [Гнатишин, 2018, с. 60].

Ідея єдності культур у концепції еволюціонізму мала сприятливий ґрунт і в середовищі інтелігенції підросійської України другої половини XIX століття. Допоки Михайло Грушевський 1898 року в «Історії України-Руси» не обґрунтував помилковості вивчення «общерусскої» історії (а отже, й культури) і не пояснив необхідності опрацювання окремих історій різних гілок східного слов'янства, багато хто, зокрема П. Сокальський, щиро вірив у спільність музичних культур російського і українського народів. Звідси назва праці (руська, тобто сукупна російська і українська) і провідна теза про «об'єднання й асиміляцію» «в одній спільній самостійній культурі» Російської імперії усіх її «видових відмін на Півночі, Півдні й Заході» [Сокальський, 1959, с. 366].

Водночас у європейській науці зароджувалися й пошуки самотніх прикмет, властивих певним національним мистецьким проявам, і П. Сокальський розпочав детальний аналіз ритмомелодичної будови української і російської народної пісні (хоч й без окремого розкриття специфіки українського і російського фольклору), демонструючи початкові явлення про національний музичний стиль.

Ще однією прикметою тогочасного знання була тенденція до звуження й увиразнення предмету зацікавлення, дотримання певного методу дослідження, виразної структурної організації опусу. П. Сокальському вперше вдалося одночасно чітко сформулювати предмет своєї уваги («руську народну музику»), застосувати історичний, порівняльний і типологічний методи дослідження й структурно побудувати його виклад (послідовно двома розділами, присвяченими відповідно мелодичній і ритмічній будові обраного предмета, а крім того, — тезовим викладом змісту кожного розділу). В умовах слабого розвитку українських знань про музику досліджуваного періоду (а властиво її переднауки) ці засадничі прояви науковості розкрилися як вираження загальноєвропейських ознак наукового знання і були розвинені й усталені у працях наступників.

Водночас впливу західної науки зазнали не лише форма й методологія праці П. Сокальського, а й її ідейне наповнення. Потужний розвиток аналітичних форм мислення в науці, що спостерігався з кінця XIX століття, сприяв розумінню потреби теоретизації у вивченні практики звукореалізації. Тому, поряд з описом матеріалу дослідження (мелодики і ритміки народних пісень), у ньому є математичні обчислення, моделювання-схематизація й висновки-передбачення як визначальний принцип будь-якої науки, зокрема для отримання знань «про суть елементів музики та пов'язаних із ними явищ і законів» [Гнатишин, 2018, с. 7].

П. Сокальський довів, що певні його міркування і концептуальні ідеї більш переконливі за умови їх зіставлення з думками інших дослідників. Тим більше, коли своя історіографія питання / проблеми недостатня, а є бажання вивчити, перейняти і навіть запровадити в український науковий обіг найкращі досягнення західної науки для розвитку своєї, що було неприйнятним для тодішньої самовпевненої російської музичної критики.

«Руська народна музика...» містить згадки (чи й безпосередні цитування) більше 20 назв праць іноземних учених. Серед них лише три — російських авторів (О. Серова,

С. Шафранова, Г. Лароша), без урахування прізвищ упорядників збірників пісень. Перелік містить імена німецьких (Г. Гельмгольц, Й. Беллерман, Дж. Форкель, Ф. Заммінер, Р. Вестфаль, М. Гауптман, М. Гатрі, А. Кірхер, Ф. А. Бек, Е. Хладні), австрійських (А. Амброс, Р. Кізеветгер, Ш. Делезен), французьких (Л.-А. Бурго, М. Люссі), бельгійських (А. Ф. Геварт, Ф. Ж. Фетіс), англійських (М. Гатрі) учених, відомих у музикознавстві або інших споріднених галузях знань (найчастіше П. Сокальський апелював до естетики, фольклористики, акустики, психофізіології).

Новітню теорію музики П. Сокальський аналізував поряд з античною естетикою, з уявленнями і твердженнями Плутарха, Архіта, Ератосфена, Арістоксена, Евкліда, Птолемея, Арістотеля та інших, зокрема вченнями піфагорійців про піфагорове коло, піфагорійські інтервали, піфагорів *ostochordon* тощо.

Прикметно, що з деякими позиціями авторів П. Сокальський погоджувався цілковито, з іншими частково, а з деякими сперечався. Однак він залучав усі, розглядаючи багато проблем.

Аналіз праці П. Сокальського переконує, що найбільший вплив на нього мав німецький фізик-акустик Герман Гельмгольц (Hermann Ludwig Ferdinand von Helmholtz), автор теорії акустичного резонансу, фізіолог, дослідник впливу на слух людини звукових хвиль, який аналізував натуральний звукоряд, явище дисонансу тощо. Це виявилось в розгляді питання про споріднення всіх тонів та їх сполучень із тонікою, якою розпочинався і закінчувався твір; проблеми періодизації типів музичного викладу: період одноголосся (гомофонія), багатоголосся (поліфонія) і гармонічна епоха.

Опрацювання питань музичної акустики стало великою заслугою П. Сокальського перед українським музикознавством хоча б тому, що, пояснюючи «природні» інтервали, дослідник виявив знання ідей Піфагора, італійського теоретика музики Джозеффо Царліно (Giuseffo Zarlino), відштовхувався від думок знавця античної музики австрійського істо-

рика музики (арабіста) Рафаеля Георга Кізеветтера (Raphael Georg Kiesewetter) та Г. Гельмгольца. Отже, П. Сокальський довів поділ музичного тону на три частини, тоді як сучасники українського теоретика рахували тільки півтони.

З'ясовуючи появу «штучних» інтервалів, П. Сокальський розкрив також історію їх винайдення, вивчивши запропонований у працях французького теоретика Жана Філіппа Рамо стрій так званої нерівномірної темперації, «акустичні» висновки німецького фізика-акустика Вільгельма Едуарда Вебера (Wilhelm Eduard Weber), який диференціював фізичну частоту коливань тонів і вказав на межу розрізнення слухом дисонансу. На підставі цього, а також у результаті власних спостережень П. Сокальський довів, що в українській народній музиці «можемо зустріти тільки природні інтервали ... Проте нам доводиться вкладати її в штучні, одноманітно темперовані (розмірені) інтервали, створені в зовсім чужих для неї інтересах гармонії та модуляції і октавної системи» [Сокальський, 1959, с. 40–41]. Цей висновок мав величезне значення для подальшого розвитку науки про музику, зокрема у працях Болеслава Яворського, особливо Олексія Оголевця, яких радянські музикознавці критикували за їхній нібито «формалізм».

Викладаючи тему організації звуків, П. Сокальський звертався до ідей Г. Гельмгольца, Августа Вільгельма Амброса (August Wilhelm Ambros), найновіших історичних опусів бельгійського музикознавця Франсуа Жозефа Фетіса (François-Joseph Fétis).

Досліджуючи ритмічну будову народної пісні, П. Сокальський проаналізував спостереження і висновки стародавніх філософів і літераторів, граматиків і риториків грека Арістоксена, римлян Гая Марія Вікторина (Gaius Marius Victorinus), Марка Теренція Варрона (Marcus Terentius Varro), Марка Туллія Цицерона (Marcus Tullius Cicero), Марка Фабія Квінтіліана (Marcus Fabius Quintilianus), а також пізніших і сучасних йому — німецького фізіолога Карла Евальда Константіна Герінга (Karl Ewald Konstantin Hering), російських філологів-славістів лексикографа Олександра Востокова,

фольклориста, етнографа, історика давньої української літератури Ізмаїла Срезневського. Чимало чужих думок П. Сокальський проаналізував, розвиваючи свою теорію трьох типів мелоритмічної організації (речитативної, часо-кількісної і акцентно-динамічної).

Отже, Петро Сокальський уперше в українській музичній науці застосував аналітичні методи в дослідженні народно-пісенного мистецтва, упровадив усталені в європейській науці засади пізнання, зводячи фундамент нової української науки — етномузикології. Як першопроходець у цій сфері, він добре розумів необхідність враховувати попередній досвід, набутий західноєвропейськими вченими в суміжних галузях знань.

Список використаної літератури

1. Гнатишин О. Є. Історичний вимір українських музично-теоретичних концепцій. Львів : Львівська політехніка, 2018. 600 с.
2. Сокальський П. П. Руська народна музика російська і українська в її будові мелодичній і ритмічній і відмінності її від основ сучасної гармонічної музики. Київ : Держвидав України, 1959. 399 с.